

גליון קצ"ב (שנה ה')
ראש השנה תשפ"ז

אוצר באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דחסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

הבדלה בתפילה ביום טוב שחל במוצאי שבת

שבת לומר 'ותודיענו' ונזכר קודם שסיים הברכה ✦ סתירה במטה אפרים בין שבת 'ותודיענו' לשבת 'וכתוב לחיים' ✦ ביאור השבט הלוי שב'ותודיענו' אינו חוזר כיון שמבדיל על הכוס ✦ רוצה להחמיר ולחזור אחר שאמר 'ותתן לנו ה' אלהינו' ✦ סתירה במטה אפרים בין שבת 'ותודיענו' לשבת 'עננו' ✦ הזכרת שם שמים שלא בתורת ברכה ✦ אומר נוסח בתורת חיוב ללא הזכרת שמות ✦ סתירות בדעת הב"ח בהזכרת שם שמים שלא בתורת ברכה ✦ יישוב הסתירות הנ"ל שבמקום צורך התיירו לחזור ולהזכיר שם שמים ✦ שבת להבדיל בתפילה וטעם ✦ שבת הבדלה בתפילה ועשה מלאכה האסורה בשבת ומותרת ביום טוב ✦ עשה מלאכה האסורה גם ביום טוב ✦ עשה מלאכה האסורה בחול המועד במוצאי יום טוב ראשון ✦ טעם או עשה מלאכה קודם תפילת ערבית ✦ עשה מלאכה אחר ערבית מבעוד יום ✦ ביאור החילוק ביום טוב שחל במוצאי שבת לסכרת הברכה הבית

כמה שמות. ובאמת שכך משמע פשוט לשון השולחן ערוך (או"ח סי' רצד סעי' ד) שכתב שכשסיים הברכה אינו חוזר, ומשמע מזה שכל שלא סיים הברכה חוזר, ולא שאומרה במקומה.

על כל פנים אף לפי דעתו של המטה אפרים שאין לחזור ולומר הזכרת השם, מכל מקום אומרה במקום שנזכר. ואם כן צריך עיון מדוע כאן לענין 'ותודיענו' כתב שאחר שהזכיר השם שוב אינו אומרה כלל, מדוע לא יאמרנה במקום שנזכר בתוך הברכה.

ביאור השבט הלוי שב'ותודיענו' אינו חוזר כיון שמבדיל על הכוס

אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' כג) כתב לבאר עיקר דעת המטה אפרים מדוע אינו חוזר לומר 'ותודיענו' כשנזכר קודם שסיים הברכה, על פי דברי המעדני יום טוב (ברכות פ"ד סי' יז אות ז) שאף לדעת הסוברים שאף בדברים שאין מעכבים, כל שלא התחיל בברכה שאחריה חוזר אף שכבר סיים הברכה, מכל מקום בשבת 'אתה חוננתנו' במוצאי שבת מוידים הם שאינו חוזר כשסיים הברכה, כיון שיש לו תקנה בהבדלה על הכוס. ואם כן גם לעניננו אפשר לומר סברא זו, שכיון שיש לו תקנה בהבדלה על הכוס אין כל כך צורך בהבדלה זו שבתפילה, ולכן אין לו לחזור ולומר הזכרת השם שלא לצורך, ואין זה דומה לכל מוצאי שבת שחוזר לומר 'אתה חוננתנו' כל שלא סיים הברכה, ששם אין הזכרת השם בתוך הברכה.

ולפי דבריו מיושבים דברי המטה אפרים, ואין סתירה בין דבריו כאן לענין 'ותודיענו'

שבת שהוא יום טוב אינו חוזר. אמנם לפי מה שנתבאר שטעם המטה אפרים משום שהזכיר השם, לא קשה כלל מכל מוצאי שבת, ששם אין הזכרת השם בתוך הברכה, ולכן פשוט שחוזר כל שלא סיים הברכה.

סתירה במטה אפרים בין שבת 'ותודיענו' לשבת 'וכתוב לחיים'

עוד יש לעיין ולהעיר על מה שכתב המטה אפרים שאם כבר אמר 'ותתן לנו ה' אלהינו' אינו חוזר, והטעם כמו שנתבאר בכדי שלא תהא הזכרת השם לבטלה, ממה שכתב למעלה (סי' תקפב סעי' י) שאם שבת בעשרת ימי תשובה לומר בברכת הודאה 'וכתוב לחיים', אם סיים הברכה היינו שכבר אמר 'ברוך אתה ה' ודאי אינו חוזר, אבל קודם לזה כשלא הזכיר עדיין השם של חתימת הברכה דעת הפרי מגדים (שם א"א ס"ק ד, וכן כתב בס' קיד א"א ס"ק ד) שחוזר למקומו, היינו שיאמר 'וכתוב לחיים טובים כל בני ברייתך וכל החיים וכו'', אף כשכבר אמר 'האל ישועתנו' ועל ידי שחוזר למקומו חוזר ומזכיר שם שמים. והמטה אפרים כתב על דברי הפרי מגדים 'ולדידי צריך עיון', ופסק שאם כבר הזכיר השם יאמר 'וכתוב לחיים' במקומו, היינו קודם אמירת 'ברוך אתה ה'', ולא יחזור לומר 'וכל החיים'.

וראה בשולחן ערוך הרב (סי' תקפב סעי' ו) שפסק גם הוא שאומרה במקום שנזכר. והמשנה ברורה (שם ס"ק טז) פסק כדעת הפרי מגדים שאף בדברים שאין מעכבים ואין חוזרים עליהם, אם נזכר קודם שאמר השם של סיום הברכה חוזר למקומו אף שיש

שבת לומר 'ותודיענו' ונזכר קודם שסיים הברכה

הנה הדין פשוט, שמי ששכח לומר 'ותודיענו' בתפילת ערבית של יום טוב שחל במוצאי שבת, אינו חוזר להתפלל, שהרי הבדלה בתפילה אינה מעכבת, כבכל מוצאי שבת שחל בחול שנפסק בשולחן ערוך (או"ח סי' רצד סעי' א) שאם שכח לומר 'אתה חוננתנו' אינו חוזר, מאחר שמבדיל על הכוס. וכן מביא הביאור הלכה (שם ד"ה ואם) בשם הפרי מגדים שהוא הדין במוצאי שבת שהוא יום טוב. וכן כתב עוד במשנה ברורה (סי' תצא ס"ק ד).

גדולה מזו כתב המטה אפרים (סי' תקצט סעי' ז), שלא רק כשנזכר אחר שסיים הברכה אינו חוזר, אלא אף כשעומד בתוך הברכה, אם כבר המשיך ואמר תיבות 'ותתן לנו ה' אלהינו' שוב אין לו לחזור ולומר 'ותודיענו'. ובפשטות טעמו שאין לחזור מחמת שכבר הזכיר שם שמים, שאם יחזור לומר 'ותודיענו' ויאמר שוב 'ותתן לנו' נמצא שהזכיר שם שמים לבטלה, ולפי זה אם אמר רק תיבות 'ותתן לנו' חוזר.

אולם ראה בהליכות שלמה (הל' תפילה פט"ז סעי' א) שנראה מדבריו, שאף כשאמר רק תיבות 'ותתן לנו' ולא הזכיר עדיין השם אינו חוזר. ובדבר הלכה שם (אות ד) העיר, שאף שבכל מוצאי שבת לגבי 'אתה חוננתנו' נראה מדברי השולחן ערוך (סי' רצד סעי' ד) שכל שלא סיים הברכה חוזר, ואם כן גם כאן היה צריך להיות הדין כן, מכל מקום כבר הורה זקן בעל המטה אפרים שבמוצאי

<<<

(או"ח סי' קז סעי' א) שבשבת ויום טוב אין מתפללים נדבה, כיון שאין נדרים ונדבות קריבים בהם. וכן תמה בקצה המטה.

תמה על דבריו, וכתב שבנדרים שגגה נפלטת מקולמוסו, שרק במוצאי שבת או מוצאי יום טוב שהם חול שייך לומר כן שיתפלל נדבה אם ירצה, אבל כאן שהוא יום טוב אינו ראוי להתפלל נדבה, כנפסק בשולחן ערוך

(א) עוד כתב המטה אפרים, שאף שאינו חייב לחזור, מכל מקום אם ירצה להחמיר על עצמו יכול לחזור ולהתפלל שנית בתורת נדבה, אבל רק בתנאי שיאמור בנפשו שיוכל לכוון מתחילה ועד סוף. אך באלף המגן

לנו וכו', אף שחוזר ומזכיר השם. אך לדעת הבגדי ישע יש לעיין אם זה דומה לדברי הרמ"א, וגם כאן יש איסור לחזור, מאחר שחוזר ואומר השם בתורת חובה. או שמא כיון שמכל מקום הוא אומר ברכה, והזכרה זו אומר בתוך הברכה אין זה דומה לדברי הרמ"א, ששם נחשבת אמירת יעלה ויבוא בהרחמן לברכה בפני עצמה, אבל כאן אינה ברכה נפרדת אלא אומרה תוך הברכה.

סתירות ברעת הב"ח בהזכרת שם שמים שלא בתורת ברכה

עוד מצאנו בדברי הפוסקים נידון בענין זה. שהנה הב"ח (ס' קיד אות ז) כתב בביאור דעת הטור שם, שאם שכח לומר מוריד הגשם בימות הגשמים ונזכר קודם שסיים הברכה, אומרה במקום שנזכר, ואין עליו חיוב לחזור ולאמרה במקומה. אמנם אם ירצה לחזור ולומר משיב הרוח ומוריד הגשם מכלכל חיים וכו' רשאי לחזור, כיון שאין שם הזכרת השם, אבל לא יחזור לתחילת הברכה לומר 'אתה גבור לעולם ה' וכו', שחוזר ואומר הזכרת שם שמים שלא לצורך, ויש בזה איסור משום לא תשא.

ובמאמר **מרדכי** (שם ס"ק יב) תמה על דברי הב"ח, איזה איסור יש בהזכרת שם שמים כשאינו אומרה בתורת ברכה. ובב"ח עצמו להלן (ס' קנד) משמע שרשאי אדם לומר בלחש עם השליח ציבור נוסח כל ברכות שמונה עשרה, ובלבד שלא יאמר החתימות¹.

גם **השד"ח חמד** (שם) האריך הרבה בענין הזכרת שם שמים שלא בדרך ברכה. והביא בשם ספר **פתח הדביר** להקשות סתירה בדברי הב"ח, שבס' קיד כתב שאין לחזור לאתה גבור, משום הזכרת שם שמים שלא לצורך, ואילו בס' קיט פסק הב"ח לענין שליח ציבור ששכח לומר בתענית ציבור עננו בין גואל לרופא, שאף כשהתחיל בברכת רפאנו כל שלא סיים אותה חוזר לומר עננו, וכמו שהבאנו למעלה בשם המטה אפרים. הרי שלא חשש הב"ח להזכרת שם שמים שלא לצורך במה שחוזר ואומר רפאנו ה', אף שיש לו תקנה לאמרה בשומע תפילה כמו שעושים כשסיים ברכת רפאנו.

יישוב הסתירות הנ"ל שבמקום צורך התירו לחזור ולהזכיר שם שמים

אולי יש ליישב דעת הב"ח, שסבר שאף שיש איסור הזכרת שם שמים אף שלא בדרך ברכה, מכל מקום אין זה איסור גמור וחמור כל כך כאמירת ברכה גמורה לבטלה, וסבר הב"ח שאין איסור בזה אלא כשאין צורך כלל באמירתו, אבל כל שיש קצת צורך בדבר אין חוששים להזכרת השם, ואין זה דומה לאמירת ברכה שאינה מותרת אף במקום צורך קצת, אם לא בדברים המעכבים שחייב לחזור מחמתם.

ולכן לענין עננו שתיקנו לכתחילה לשליח ציבור לאומרה בתורת ברכה בפני עצמה, אף שאין ברכה זו מעכבת, ואם סיים ברכת רפאנו אינו חוזר אלא אומרה בשומע

דווקא על ברכה לבטלה, אבל כל שאינו אומר ברכה לבטלה רק מזכיר שם שמים לבד, מדוע יגרע מתפילות ותחנונים שרשאי אדם לאמרם כל היום, אף שיש בהם הזכרת שמות.

אך **בבגדי ישע** (שם), הובאו דבריו בביאור הלכה ד"ה ואין) כתב ליישב קושית המגן אברהם, שיש חילוק בין אומר שם שמים בתורת תחינה ובקשה שזה ודאי מותר, לבין אומרה בתורת חובה שאז נחשב הדבר כברכה לבטלה. ולכן כתב הרמ"א שאין לומר יעלה ויבוא בהרחמן, מאחר שאומרו בתורת חובה מצד החיוב שהיה עליו לאמרו. וכן כתב בשו"ת **רב פעלים** (או"ח ח"ב סי' לז) ביישוב דברי הרמ"א.

כיסוד זה כתב גם **החווה דעת** (יו"ד סי' קי בדיני ספק ספיקא, על דברי הש"ך ס"ק כ), שבתורת נדבה מותר אף לומר נוסח ברכה, כמו שמותר להתפלל בתורת נדבה אף שאומר ברכות, ואין איסור הזכרת שם לבטלה אלא בתורת ברכה חיובית.

אומר נוסח בתורת חיוב ללא הזכרת שמות

והנה מדברי הבגדי ישע נראה שסבר, שכשאומרה בתורת חיוב ברכה אסור אף כשאין בה הזכרת שמות, וכל שאומר איזה נוסח של תפילה בתורת חיוב ברכה נחשב כברכה לבטלה.

שכתב להוכיח מדברי הגמרא (ברכות מה:): שנסתפקו אמוראים אם יש חיוב זימון כשכל המסובים שווים ואין ביניהם אחד שהוא גדול מכולם, ובירכו בלי זימון. וקשה מדוע לא זימנו מספק, שהרי אין שם הזכרת שם שמים. ובהכרח שאם מזמנים לשם ברכה יש איסור בדבר.

עוד כתב הבגדי ישע להוכיח כן, ממה שנפסק שכשאדם מסופק אם חייב בברכת המוציא לא יברך, ומדוע לא אמרו שיאמר 'ברוך רחמנא מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא' שיוצאים בנוסח זה כמבואר בגמרא (שם מ:), ואין בזה הזכרת שם שמים לבטלה. ומוכח שיש איסור לומר נוסח בתורת ברכה אף בלי הזכרת שם שמים.

גם בחוות דעת (שם) מבואר שהאיסור הוא אף בלי הזכרת שם שמים. אך מצד שני מבואר, שכל שאינו אומר הברכה בתורת חיוב מודים כולם למגן אברהם שאין איסור אף להזכיר שם שמים, שהרי זה כתפילה ובקשה שרשאי לאמרם כל היום.

ואפשר שהמגן אברהם סבר שאף שכשאומר נוסח של ברכה יש לחלק בין אומרה בתורת חיוב לאומרה בתורת נדבה, מכל מקום כל שאינו אומר נוסח של ברכה אין איסור אף כשאומרה בתורת חיוב, ולכן סבר שכשאומר יעלה ויבוא בהרחמן שאין זה נוסח ברכה אין איסור בדבר.

ונמצא שבנידון שלפנינו שכשכתב לומר 'וכתוב לחיים' או 'ותודיענו' וכבר הזכיר השם, לדעת המגן אברהם בוודאי חוזר למקומו כדעת הפרי מגדים, שאין כל איסור לדעתו לחזור ולומר וכל החיים וכו' או 'ותתן

לבין דבריו שבס' תקפב לענין וכתוב לחיים, שאפשר לומר שבהבדלה בתפילה שאין בה צורך כל כך לא חייבוהו לומר אף במקום שנזכר, אחר שלא אמר במקומו, ואין זה דומה לכל מוצאי שבת שיכול לחזור למקומו².

רוצה להחמיר ולחזור אחר שאמר 'ותתן לנו ה' אלהינו'

וראה עוד שם בשבט הלוי שכתב שמלשון המטה אפרים שכתב 'כיון שהתחיל לומר ותתן לנו ה' אלהינו שוב אין להחמיר על עצמו לחזור ולומר ותודיענו', משמע שסבר שאינו חייב להחמיר ולחזור, אבל אם ירצה לחזור רשאי, שאף שלא חייבוהו משום שמבדיל על הכוס, מכל מקום רשאי לחזור. ולפי מה שנתבאר לא יהא רשאי לחזור למקומו מאחר שהזכיר השם, אלא רשאי לאומרה במקום שנזכר וכפי שכתב המטה אפרים לענין 'וכתוב לחיים'.

סתירה במטה אפרים בין שכתב 'ותודיענו' לשכתב 'עננו'

באלף **המגן** (ס' תקפב) הקשה על מה שחולק המטה אפרים על הפרי מגדים וסובר שכל שהזכיר שם שמים אינו חוזר, אף שאין זה שם של חתימת הברכה, ממה שכתב המטה אפרים עצמו (ס' תרב סעי' ח) לענין אמירת 'עננו' בתענית ציבור, שאם שכח השליח ציבור לומר 'עננו' בין גואל לרופא, אף שאם כבר סיים ברכת רפאנו אינו חוזר, אלא אומרה בתוך ברכת שומע תפילה, מכל מקום כל שלא סיים ברכת רפאנו חוזר לומר עננו, ואחריה חוזר ואומר שוב ברכת רפאנו מתחילתה.

וקשה מדוע מחלק בין סיים ברכת רפאנו ללא סיים, והרי אף בלא סיים הברכה כבר הזכיר שם שמים כשאמר רפאנו ה', ואף על פי כן דעתו בזה שיחזור, ולא כתב שיאמר עננו בשומע תפילה כמו בסיים הברכה, ונמצאו דבריו סותרים זה את זה. וכן הקשו **בקצה המטה ובשד"ח חמד** (ח"ט מערכת ר"ה סי' ג אות ג) על דברי המטה אפרים³.

הזכרת שם שמים שלא בתורת ברכה

בעצם מה שנחלקו הפרי מגדים והמטה אפרים אם בדברים שאינם מעכבים חוזרים כשהזכיר שם שמים ועדיין לא סיים הברכה, והנידון הוא אם יש איסור לחזור ולומר שם שמים כשאינו אומרו בתורת ברכה, הנה כבר מצאנו לכמה פוסקים שדנו בזה.

שהנה כתב **הרמ"א** (או"ח סי' קפח סעי' ז) לענין מי ששכח לומר יעלה ויבוא בברכת המזון של ראש חודש, שהדין הוא שאינו חוזר מפני שאינו חייב לאכול פת, שאפשר שיש לו לאמרו בתוך שאר הרחמן, כמו שנפסק (ס' קפז סעי' ד) לענין על הניסים בחנוכה ופורים שאם לא אמרו יאמרנו בהרחמן. וסיים הרמ"א וכתב 'ואולי יש לחלק כי ביעלה ויבוא יש בו הזכרת שמות ואין לאמרו לבטלה'.

והמגן **אברהם** (ס' ק יח) תמה על דברי הרמ"א, שאיסור הזכרת שם שמים הוא

(ד) אך לפי דברי האחרונים הנ"ל לא קשה משם, ששם אינו אומר בתורת חובה, מה שאין כן ב'אתה גבור' חוזר ואומר בתורת חובה.

(ג) ואכן ראה **באליה רבה** (ס' קיט סי' ק) שמביא בשם **עולת תמיד** שאף בהתחיל רפאנו ה' אינו חוזר, בכדי שלא יוציא שם שמים לבטלה. ושכן משמע במהרש"ל. אבל כל הפוסקים לא כתבו כן.

(ב) אמנם ראה **במגן אברהם** (ס' קיד סי' ח) שלא סבר סברא זו לחלק בין הבדלה בתפילה לשאר הזכרות, שהוכיח מדין אתה חוננתנו שבדברים שאין מעכבים אין חוזרים אחר שסיים הברכה.

שהוא יום טוב הדין כן אף בעשה מלאכה ודלא כפרי מגדים.

טעם או עשה מלאכה קודם תפילת ערבית

והנה בהמשך דבריו (אות ד) כתב התהלה לדוד, שאף שגם בטעה או עשה מלאכה קודם תפילת ערבית ואחר כך התפלל ושכח להבדיל בתפילה, נחשב טעה בזו ובזו, מכל מקום פשוט שזהו רק כשעשה מלאכה אחר שנעשה לילה קודם שהתפלל, אבל אם עשה מלאכה בשבת מבעוד יום, ודאי שלא נחשב טעה בהבדלה.

אך פשוט שדבריו אלו אינם סותרים למה שכתב קודם, לחלוק על הפרי מגדים שאף כשאין ההבדלה מתירתו במלאכה נחשב טעה בזו ובזו, מאחר שמכל מקום עבר על איסור. שכל זה הוא רק בעשה מלאכה בזמן שהיה ראוי להיות מותר, לולא האיסור של יום טוב, אבל עשיית מלאכה מבעוד יום אינה שייכת כלל להבדלה, והרי זה כעבר על איסור בעלמא.

עשה מלאכה אחר ערבית מבעוד יום

ונראה שגם אם כבר התפלל ערבית מבעוד יום אחר פלג המנחה שרשאי להתפלל, ושכח להבדיל בתפילה, ואחר כך עשה מלאכה קודם הלילה אין דינו כטעה בזו ובזו, כיון שאסור מדאורייתא לעשות מלאכה, ואין כל שייכות בין איסור זה לחיוב הבדלה.

ביאור החילוק ביום טוב שחל במוצאי שבת לסברת הברכת הבית

והנה מדברי הראשונים והפוסקים נראה שדין זה שטעם או עשה מלאכה קודם שהבדיל חוזר ומתפלל הוא מדין קנס, שקנסו אותו חכמים על שעבר על איסור. אמנם בברכת הבית (שער מ שערי בינה ס"ק מ) כתב לפרש טעם דין זה, שאף שעצם הבדלה בתפילה אינה מעכבת משום שאינה חשובה כל כך, שהרי מבדיל אחר כך על הכוס, מכל מקום זה שעשה מעשה איסור שטעם או עשה מלאכה, ואילו היה מבדיל בתפילתו לא היה נחשב לו הדבר לאיסור, רק מחמת שלא הבדיל בתפילה נחשב מעשהו לאיסור, נמצא שההבדלה שלו בתפילה היא גורמת להחשיב מעשהו לאיסור, ולכן היא מעכבת.

ונראה כוונתו שאף שההבדלה בתפילה אינה מתרת את האיסור אכילה עד שיבדיל על הכוס, מכל מקום אם היה מבדיל בתפילה לא היה האיסור חמור כל כך, שהרי שם הבדלה יש לה להבדלה בתפילה, ומחמת שלא הבדיל בתפילה נחשב האיסור לאיסור חמור יותר.

לפי סברת הברכת הבית אולי יש מקום לדברי הפרי מגדים, שאילו לטעם קנס שקנסוהו על שעבר איסור, אין כל כך מקום לחלק בין מוצאי שבת שהוא חול לבין מוצאי שבת שהוא יום טוב וכמו שכתב התהלה לדוד. אבל לפי סברתו שחוזר להתפלל רק משום שאילו היה מבדיל בתפילה לא היתה נחשבת לו האכילה או עשיית המלאכה כל כך לאיסור, לפי זה אפשר לומר שביום טוב שאף אם היה מבדיל בתפילה היה עדיין אסור באכילה ובעשיית מלאכה מחמת יום טוב, לא החשיב במעשהו את ההבדלה בתפילה, וממילא אינו חייב לחזור ולהתפלל.

שכח להבדיל בתפילה ועשה מלאכה האסורה בשבת ומותרת ביום טוב

אמנם הפרי מגדים (שם) כתב לחלק בזה לענין מוצאי שבת שהוא יום טוב, שאם עבר ועשה מלאכה האסורה בשבת ומותרת ביום טוב, בוודאי הדין כבכל מוצאי שבת שחוזר ומתפלל, אמנם אם עשה מלאכה שאסורה גם ביום טוב, יש צד לומר שאינו בכלל טעה בזו ובזו, שהרי אין ההבדלה מתירתו במלאכה זו, ואף אחר שיבדיל הוא עדיין אסור במלאכה מצד יום טוב. ואין זה דומה למוצאי שבת שהוא חול, שהאיסור מלאכה הוא רק מחמת שעדיין לא הבדיל, וההבדלה מתירתו במלאכה. והניח הפרי מגדים בצריך עיון.

עשה מלאכה האסורה גם ביום טוב

באלף למטה (שם) כתב על דברי הפרי מגדים אלו 'ודבריו צ"ע'. ולכאורה כוונתו להקשות מאי שנא בין טעם לעשה מלאכה, שהרי גם לגבי איסור אכילה אין ההבדלה מתירתו, שעדיין אסור באכילה מחמת חיוב הקידוש של יום טוב, ואף על פני כן מסיק הפרי מגדים שדינו כבכל מוצאי שבת כפי שהבאנו, שאין אומרים שנשכר מחמת זה שיש עליו איסור נוסף, ואם כן גם לענין עשיית מלאכה נאמר כן, שאף שיש עליו איסור נוסף של עשיית מלאכה מחמת יום טוב, מכל מקום ההבדלה מורידה ממנו איסור שבת, וכיון שעשה מלאכה קודם שהבדיל והוריד ממנו איסור שבת, יהא חייב לחזור ולהתפלל.

ונראה לפרש וליישב דעת הפרי מגדים, שסבר שיש לחלק בין טעם לעשה מלאכה, שבשלמא לגבי איסור אכילה, אף שיש עליו איסור גם מחמת חיוב קידוש, מכל מקום כיון שאחר שיקדש ויבדיל יהא מותר היום באכילה, ואם יקדש ולא יבדיל יהא אסור באכילה, נמצא ששניהם מתירים אותו באכילה, וזה בלי זה אינו מועיל להתירו, לכן כל שאכל קודם הבדלה המתירתו באכילה צריך לחזור ולהתפלל, מה שאין כן לגבי איסור מלאכה, כיון שכל היום של יום טוב הוא אסור במלאכה זו, נמצא שאין ההבדלה מתירתו כלום לענין מלאכות האסורות ביום טוב, לכן אין דינו כעשה מלאכה קודם שיבדיל על הכוס.

עשה מלאכה האסורה בחול המועד במוצאי יום טוב ראשון

ובתהלה לדוד (ס"י רצ"א אות ג) כתב, שלדברי הפרי מגדים שנוטה לומר שבעשה מלאכה האסורה ביום טוב אינו חוזר ומתפלל, נמצא שהקנס שקנסו חכמים בטעה בזו ובזו לחזור ולהתפלל, הוא רק כשהטעות שייכת להבדלה, ולכן בזה שאף אחר ההבדלה נשאר האיסור בעינו, ואין הטעות שייכת להבדלה אינו חוזר להתפלל. ולפי זה הוא הדין בכל מוצאי יום טוב ראשון שהוא חול המועד, אם עשה מלאכה האסורה בחול המועד קודם שהבדיל על הכוס לא יהא חייב לחזור ולהתפלל.

אולם כתב התהלה לדוד, שמפשטות לשון רבינו יונה והטור שמהם מקור הדין משמע שאין הקנס דווקא משום שהטעות שייכת להבדלה, אלא כיון שעבר על איסור באכילתו או בעשייתו מלאכה נקרא טעה וחוזר ומתפלל, וממילא אף במוצאי שבת

תפילה, מכל מקום כשלא סיים ברכת רפאנו, ואם לא נחייב אותו לחזור נמצא שביטל ברכת ענינו שתיקנו לאמרה בפני עצמה, נחשב הדבר שיש צורך בחזרתו, והתירו לו לחזור ולומר ברכת ענינו, ולא חששו למה שעל ידי זה יחזור ויזכיר שם שמים שכבר הזכיר. מה שאין כן בשכח להזכיר גשם אין לו שום צורך לחזור לאתה גבור, ולכן סבר הב"ח שבזה אין לו שום היתר לחזור ולהזכיר שם שמים שלא לצורך.

לפי זה מיושבים גם דברי המטה אפרים שהבאנו למעלה, ולא קשה הסתירה שהקשו האחרונים בדבריו, שבס"י תקפ"ב לגבי 'וכתוב לחיים' לא התיר לחזור ולומר 'וכל החיים', ואילו בס"י תרב התיר לשליח ציבור לחזור ולומר ענינו אחר שאמר רפאנו ה'. ולפי מה שכתבנו מיושבים דבריו, שבאופן ששכח לומר 'וכתוב לחיים' ויכול לאמרה במקום שנזכר כמו שפסק המטה אפרים אין לו שום צורך לחזור, ולכן סבר שלא התירו לו לחזור, אבל בברכת ענינו שיש בה צורך לחזור, שהרי אם לא יחזור יפסיד הברכה שתיקנו חכמים לשליח ציבור, בזה אין לו לחשוש ולהזכיר שוב שם שמים.

שכח להבדיל בתפילה וטעם

כתב המטה אפרים (ס"י תקצ"ט סעי' ו), שאף שאם שכח לומר 'ותודיענו' בתפילת ערבית של יום טוב שחל במוצאי שבת אינו חוזר להתפלל, מכל מקום אם קודם שהבדיל על הכוס טעם דבר מאכל או עשה מלאכה האסורה בשבת, צריך לחזור ולהתפלל ולומר 'ותודיענו' בתפילתו.

ולכאורה דין זה פשוט הוא, שהרי כך נפסק בשולחן ערוך (ס"י רצ"ד סעי' א) בכל מוצאי שבת, בשכח 'אתה חוננתנו' וטעם קודם שהבדיל על הכוס שחוזר ומתפלל, שכך פירשו הראשונים דברי הגמרא (ברכות לג.) טעה בזו ובזו חוזר לראש, ואם כן הוא הדין במוצאי שבת שהוא יום טוב.

אמנם באלף למטה ציין לדברי הפרי מגדים (ס"י רצ"א ס"ק ג), שדין זה אם גם ביום טוב שחל במוצאי שבת הדין כן. שהיה אפשר לומר סברא שדווקא במוצאי שבת שהוא חול, שהאיסור לאכול הוא רק משום חיוב הבדלה, וההבדלה מתירתו באכילה, בזה שייך לומר שקנסוהו וחייבוהו לחזור ולהתפלל כשעבר ואכל קודם הבדלה על הכוס. אבל במוצאי שבת שהוא יום טוב שאף אם יבדיל יש עליו עדיין איסור אכילה מצד חיוב קידוש של יום טוב, וההבדלה לבדה אינה מתירתו באכילה, אפשר שבזה לא קנסוהו לחזור ולהתפלל ולהבדיל גם בתפילה. אך כתב הפרי מגדים שאין מסתבר לחלק בזה, דאטו משום שעבר על איסור נוסף לאכול קודם קידוש, יהא נשכר שלא יצטרך לחזור ולהתפלל.

ומה שכתב המטה אפרים שכך הדין גם בלא הבדיל בתפילה ועשה מלאכה האסורה בשבת קודם שהבדיל על הכוס שחוזר ומתפלל, הנה בשולחן ערוך (שם) לא הזכיר רק דין טעם, אך הפוסקים כתבו בשם הרשב"א ועוד שהוא הדין בעשה מלאכה, וכפי שהבאנו בבאר יעקב (ח"ב, יתרו). ולכן סבר המטה אפרים שהוא הדין במוצאי שבת שהוא יום טוב.

♦ תמצית השיעור ♦

- ✧ שכח ותודיענו אינו חוזר כמו בשכח אתה חוננתנו.
- ✧ במטה אפרים שאחר 'ותתן לנו ה' אלהינו' אינו חוזר. ובפשטות משום שהזכיר השם, אך בהליכות שלמה הבין אפילו אחר 'ותתן'.
- ✧ שכח וכתוב לחיים ונזכר אחר 'האל', לפרי מגדים חוזר, ולמטה אפרים אומר במקום שנזכר. אך לכולי עלמא אומר אחר הזכרה.
- ✧ שבט הלוי מבאר מה שאינו חוזר בותודיענו, משום שאין לו צורך כל כך, שהרי מבדיל על הכוס.
- ✧ שבט הלוי מדייק מלשון המטה אפרים שאם רוצה יכול לחזור. אך להנ"ל מאחר שהזכיר שם שוב אסור לחזור.
- ✧ קושיית קצה המטה ושדי חמד ממטה אפרים עצמו בשכח עננו שכל שלא סיים הברכה חוזר אף שהזכיר שם.
- ✧ ברמ"א כתב שאולי אין לומר יעלה ויבוא בהרחמן, שיש שמות. ובמגן אברהם שהרי אינו ברכה. ובגדי ישע מחלק שאומרו בתורת חובה.
- ✧ בבגדי ישע שבתורת חיוב אסור
- ✧ אפילו בלא הזכרה. ומוכיח כן מזימון כשכולם שווים, ומספק המוציא שאינו אומר בריך רחמנא.
- ✧ בדעת המגן אברהם יש לומר שבנוסח ברכה אסור בתורת חיוב, אך בהזכרה בלא ברכה מותר אפילו בתורת נדבה.
- ✧ בשכח וכתוב לחיים או ותודיענו ונזכר אחר הזכרה, למגן אברהם חוזר, ולבגדי ישע יש לעיין שהוא הזכרה בתוך הברכה עצמה.
- ✧ בב"ח שבשכח מוריד הגשם לא יחזור לאתה גבור משום השם, ובמאמר מרדכי תמה שאינו בתורת ברכה. וכן כתב בב"ח עצמו גבי עננו.
- ✧ יש לומר שבצורך קצת הקלו בהזכרה בלא ברכה. ולכן בעננו התירו לחזור ובגשם לא. שעננו תקנו לכתחילה כברכה בפני עצמה.
- ✧ להנ"ל מובן גם מה שבכתוב לחיים אינו חוזר, שאין צורך כלל לאומרו דווקא שם, מה שאין כן עננו.
- ✧ במטה אפרים שבשכח ותודיענו וטעם או עשה מלאכה חוזר להתפלל כמו באתה חוננתנו.
- ✧ פרי מגדים מסתפק בטעם, שהרי הבדלה לבד אינה מתירה כאן באכילה, שצריך גם קידוש. אך מסיק שאין מסתבר לחלק.
- ✧ עשה מלאכה האסורה ביום טוב, פרי מגדים נוטה שאינו חוזר, שהרי הבדלה אינה מתרת מלאכה זו.
- ✧ תמיהת אלף למטה שגם לענין אכילה אין הבדלה מתרת. אך שם מתיר יחד עם הקידוש מה שאין כן מלאכת יום טוב.
- ✧ עשה מלאכה האסורה בחול המועד במוצאי יום טוב ראשון, בתהלה לדוד שלפרי מגדים אינו חוזר. אך דייק מראשונים שאינו תלוי בזה.
- ✧ עשה מלאכה מבעוד יום אינו חוזר, שאינה שייכת כלל להבדלה. וגם אם התפלל ערבית מבעוד יום.
- ✧ ברכת הבית בטעם שטעה בזה ובזה חוזר, שמחשיב ההבדלה בתפילה, והיינו שאם היה מבדיל בתפילה לא היה האיסור חמור כל כך.
- ✧ להנ"ל מובן החילוק ביום טוב שחל במוצאי שבת, שהרי בזה לא החשיב כמעשהו את ההבדלה בתפילה.

התודה והברכה לידידינו החשובים שנטלו חלק בהוצאת הגליון

מזלא טבא וגדא יאה

למעלת כבוד ידידנו הנכבד והנעלה, מופלא ומופלג בתורה ובחסידות, פאר המעלות והמדות, אוצר כל כלי חמדה
הרה"ג ר' משה חיים רפאל ראזען שליט"א
מראשי הכולל דחסידי בעלזא במאנסי יצ"ו
לרגל שמחת לידת הבן למז"ט ובשעט"מ
יהי רצון שיזכה לרוב ברכות ושובע שמחות
תענוג ונחת דקדושה מכל יוצאי חלציו ולכט"ס.
בברכה ובידידות, מכון טעם התורה

לעילוי נשמת

הרבנית גיטל מלכה בריסק ע"ה
בת הרה"ג ר' דוד הכהן דוידוביץ ז"ל
אשת הגה"צ רבי יהושע זצ"ל אב"ד טשעקא
נלב"ע ביום כ"ח אלול תשע"ז
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י בנה
הרה"ח ר' אברהם איסר שליט"א - בני ברק

לעילוי נשמת

הרה"ג ר' בנימין יוסף
ב"ר יחזקאל שרגא לוי ז"ל
רב שיכון ג' בבני ברק
נלב"ע ביום כ"ח אלול תשמ"ה
ת.נ.צ.ב.ה.
הונצח ע"י בנו הרה"ג ר' אהרן שליט"א
מחבר ספרי 'הפיוט המבואר' ושא"ס

יצא לאור הספר החדש באר יעקב

על מועדי חודש תשרי מברור העמוק מני ים של
המאור הגדול הגאון הצדיק רבי יעקב גרינוולד שליט"א
רב בית המדרש "זכרון רפאל" דחסידי בעלזא
וחבר הביד"צ דקהל מחזיקי הדת בארה"ק

הספר מלא במערכות ופנינים יקרים
בעומקן של סוגיות חודש תשרי ומועדיו
בעיון עמוק ובהיר ובשפה ברורה
המשובבת נפש ומשמחת לב.

הפצה באר"ב
"שירה"

הפצה באר"י
"אור הספר"

להשיג בחנויות
הספרים המובחרות

שיטת
השירה
בעומקה
של תורה

בשורה
טובה
לשוחרי
התורה

